

23 ANYS DESPRÉS

POMPEU FABRA I MONTAUBAN

per J. B. XURIGUERA

POMPEU Fabra havia passat per la vila francesa de Montauban, sens dubte, moltes vegades, però no s'hi havia aturat mai. La ciutat quercinesa, on veiren la llum Ingres, Boudelle, Cladel i Pouillon, es troba ben situada geogràficament. La carretera de París la travessa i, a l'estació, s'encreuen les grans línies Tolosa-París i Marsella-Bordeus.

A la tardor de l'any 1945, el Mestre Fabra vivia a Prada, al número 15 de la rue des Marchands, a la mateixa vila on es trobava el Mestre Pau Casals i des d'on es contempla, pròxima i majestuosa, la muntanya històrica del Canigó.

Pau Casals coneixia ja Montauban i tots els montalbanesos el coneixien també, i l'estimaven. Allí donà, el mes de desembre de l'any anterior, el primer recital després del conflicte bèl·lic, a benefici dels infants víctimes de la guerra. Allí rebé l'homenatge emocionat del Casal Català. I, encara, el nomenament de fill il·lustre que li atorgà l'Ajuntament de la ciutat del Tarn.

Però el Mestre Pompeu Fabra no havia vingut mai a Montauban.

Durant aquell any de 1945 vam iniciar una correspondència amb el Mestre Fabra, amb motiu d'una llista de mots que anàvem recollint, que són vius a les comarques lleidatanes i no figuraven, en canvi, en el nostre Diccionari. Ell mostrà en aquella ocasió un interès benivolent, que nosaltres li agràrem cordialment. Encara guardem les cartes manuscrites, amb tot el zel i veneració.

En una d'elles, de data 6 de març, acceptava que «la llengua catalana pot enriquir-se encara amb mots que són ben vius en alguna contrada de Catalunya i que no existeixen en el nostre Diccionari».

I recordava unes paraules que pronuncià l'any 25 a l'Ateneu Barcelonès: «Són també d'una gran utilitat, sobretot per a l'enriquiment del lèxic, les aportacions dialectals. Tots sabem el que la llengua literària deu a Verdaguer, que sabé aportar-hi un gran cabal de mots desconeguts del parlar ciutadà; recordem, també, les aportacions dels escriptors mallorquins i gironins». I afegia: «¿Com no acolliríem les aportacions dels escriptors lleidatans? Bé heu fet, doncs, de col·locar en els vostres escrits mots del vostre parlar malgrat que no figurin en el Diccionari, si, com dieu, són mots que us han semblat nobles i justos».

I acabava: «Saludeu de part meua els amics de Montauban!»

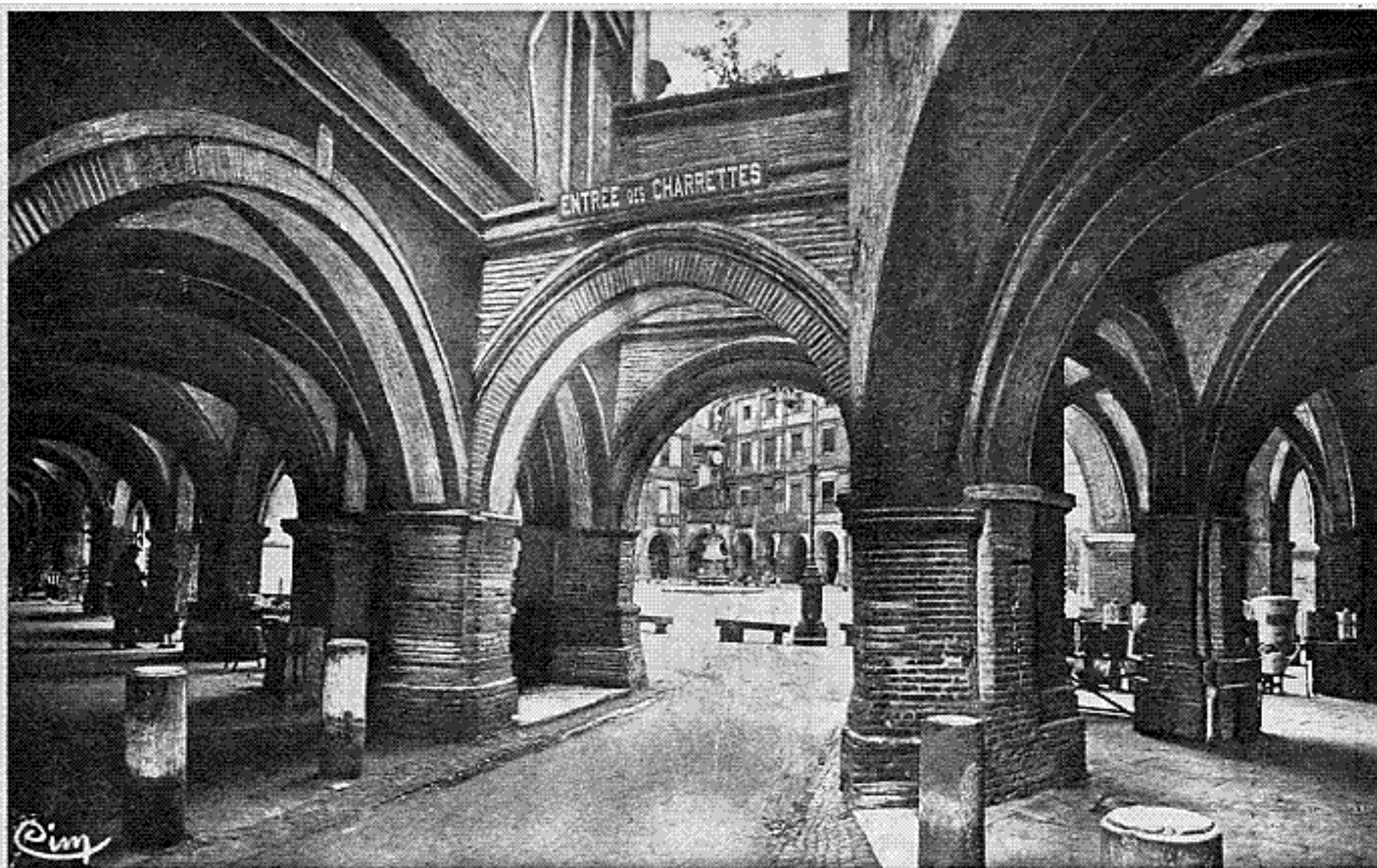
Nosaltres l'invitàvem a venir a visitar la vella ciutat protestant, que Richelieu reduí, juntament amb La Rochelle, durant les guerres de religió, i que guarda encara un bon record dels temps passats, però el Mestre Fabra ens prometia una visita si bé no en fixava la data.

En una altra lletra, del 16 de març, que té una extensió de tres pàgines i mitja, el Mestre Fabra dedica uns comentaris a alguns dels mots que li vam enviar i alludeix al Diccionari General publicat l'any 1932.

«El mots *toll*, *batzac*, i *cercapous* figuren ja en el Diccionari General (del 1932). També hi figura, però

J. B. Xuriguera, en devot peregrinatge a la tomba provisional de Fabra, a Prada
Pompeu Fabra

Els porxos de rajola vermella de la plaça Nacional de Montauban, que cridaren l'atenció de Fabra

amb una grafia errònia, *padellàs*. I amb una significació que no coincideix exactament amb la vostra, *badall* (= «Tall de carn, pernil, etc., dins un panet, llonguet, etc., mig partit o entre dues llesques de pa» = *sandwix*).

«Hi figura també *cassigall*: vós dieu que significa «retall de roba vella». Segons la fitxa o fitxes utilitzades a l'hora de confeccionar el D. G., *cassigall* seria sinònim de *parrac* (ço és: «tros de roba mig separat per un estrip de la resta d'una peça del vestit: pedaç mal cosit»). Donat que la vostra definició és segurament bona, caldrà consignar-la en una nova edició del D. G., i veure si caldrà ometre-hi l'altra, de la bondat de la qual no estic segur, *cassigall* essent un mot estrany al meu parlar i, sens dubte, al parlar barceloní.

«En el D. G., *clofa* (d'on deriva segurament *aclofar-se*) = «Juntura de la cama amb la cuixa»: a afegir: «Cavitat petita en el fruit, la fusta, etc.» No hi ha *esgramadora*, però hi ha *esgramar*; no hi ha *postejar* però hi ha *post*, que ens permet endevinar el sentit de *postejar*; no hi ha *eixarranca*, però hi ha *eixarrancar*, que explica *eixarranca*; no hi ha *bolló*, però hi ha *boll* (Cp. *gerd* = *gerdó*, *company* = *companyó*, etc.) No cal dir que tots quatre mots figuraran en la 2.ª ed. del D. G. Quant al nom per a designar

allò que a Barcelona s'anomena *sutge de la xemeneia* (o simplement *sutge*) crec que són vives les dues formes *estalzim* (D. G.) i *estalzi*; si és així, cap inconvenient que figurin totes dues en el D. G. Confirmeu-me la definició que doneu de *cussol*: = «Petit munt de terra que serveix de fita» i la de *argall* = «gran remolí d'aigua...» *Aïna* dieu que és una «peça de vaixel·la de la cuina». Quina? He fet fitxes dels restants mots de la vostra llista, i veurem quin profit se'n pot treure quan serem a Barcelona, a l'I. d'E. C.!

«Em demaneu perdó per haver-me tramès una llista de mots... Ja podeu anar trametent-me'n d'altres. Em fareu plaer, i us ho agrairé.»

En aquella època nosaltres comptàvem només amb el Diccionari Ortogràfic de l'any 1917 i no teníem altre desig que aplegar els mots «lleidatans» i evitar llur dispersió.

Sobre el mot *aïna*, que no figura en el nostre Diccionari i és ben viu al Segrià, l'Urgell, la Noguera, i potser en altres indrets, podem afegir encara unes paraules de l'escriptor i poeta, Mestre en Gai Saber Pèire Gardes, fill de Moissac, Capiscol de l'Escola Carsinolo i president del «Syndicat d'Iniciatives» de Tarn-et-Garonne. El Quercy guarda també el mot *aizinas* germà del nostre = «el conjunt dels plats o peces que fan servir les cuineres». El nostre amic Pèire Gardes ens donà aquesta frase escrita en la seva llengua: «Per faire aquel plat nos cal planas aizinas».

El Mestre Fabra continuava prometent-nos la seva visita a la ciutat de Montauban, en una nova lletra del 21 d'abril de 1945.

«Estimat Xuriguera: No cal pas que sortiu en defensa del mot *padellàs*: Aquest mot ja figura en el D. G. El que jo us deia en la meua lletra és que malauradament aquest mot, per un lapsus, figura escrit malament en el Diccionari: no *padellàs* (que és la grafia bona) sinó *pedallàs*. No cal dir que en la 2.ª ed. del Dicc., es farà la corresponent esmena. Molt agraït dels vostres aclariments i de les noves llistes de mots. Quant a la meua vinguda a Montauban... vindré, estigueu-ne segur, però no us puc encara dir la data.»

Tal com deia el Mestre Fabra, en la segona edició del D. G., el mot *padellàs* figura correctament escrit. I, tal com prometia en les seves lletres, la seva visita a Montauban tingué lloc, també, a la tardor del mateix any.

Un migdia ens van portar un telegrama de París: «Arribaré tren quatre tarda. Fabra». Fou la primera notícia i, amb el paper als dits, reteníem amb dificultat la nostra alegria. El Mestre Fabra a Montauban! Però era un dia feiner i, demés, amb les poques hores que faltava per arribar el tren no teníem temps d'organitzar una reunió, una

fiesta o un homenatge per a rebre el noble patrici com convenia. Potser l'endemà, vam pensar, podrem fer les coses ben fetes.

Vam córrer a avisar els bons amics nostres Pèire Gardes i Georges Machicot, aquest darrer competent lingüista gascó, professor del Lycée de Montauban i autor (amb René Lavaud) d'una edició crítica del poema *Boecis*, el text literari occità més antic que es coneix, impresa a Tolosa el 1950, i que es troba a la Biblioteca de Catalunya. I vam anar de pressa a l'estació, perquè el temps passava i ens calia ésser-hi abans de l'hora anunciada, sobretot tenint en compte que els horaris, en aquell país, serveixen per alguna cosa.

Mentre passejàvem per l'andana sentíem que ens dominava l'emoció, i lamentàvem que no ens hagués estat possible de preparar al Mestre una bona rebuda. Per fi, el tren de París entrà a l'estació i, en aturar-se, vam veure baixar la figura noble i serena de Pompeu Fabra.

—Mestre Fabra —vam dir després de saludar-lo—, els catalans de Montauban voldríem expressar-vos l'estimació que us portem.

—Serà en una altra ocasió —ens respongué—. Aquesta vegada he vingut només per a conèixe-us. Passaré la nit a Montauban i marxaré demà al matí. Mentrestant, vós m'ensenyareu la ciutat. M'agrada de caminar i em plaurà de recórrer els carrers principals.

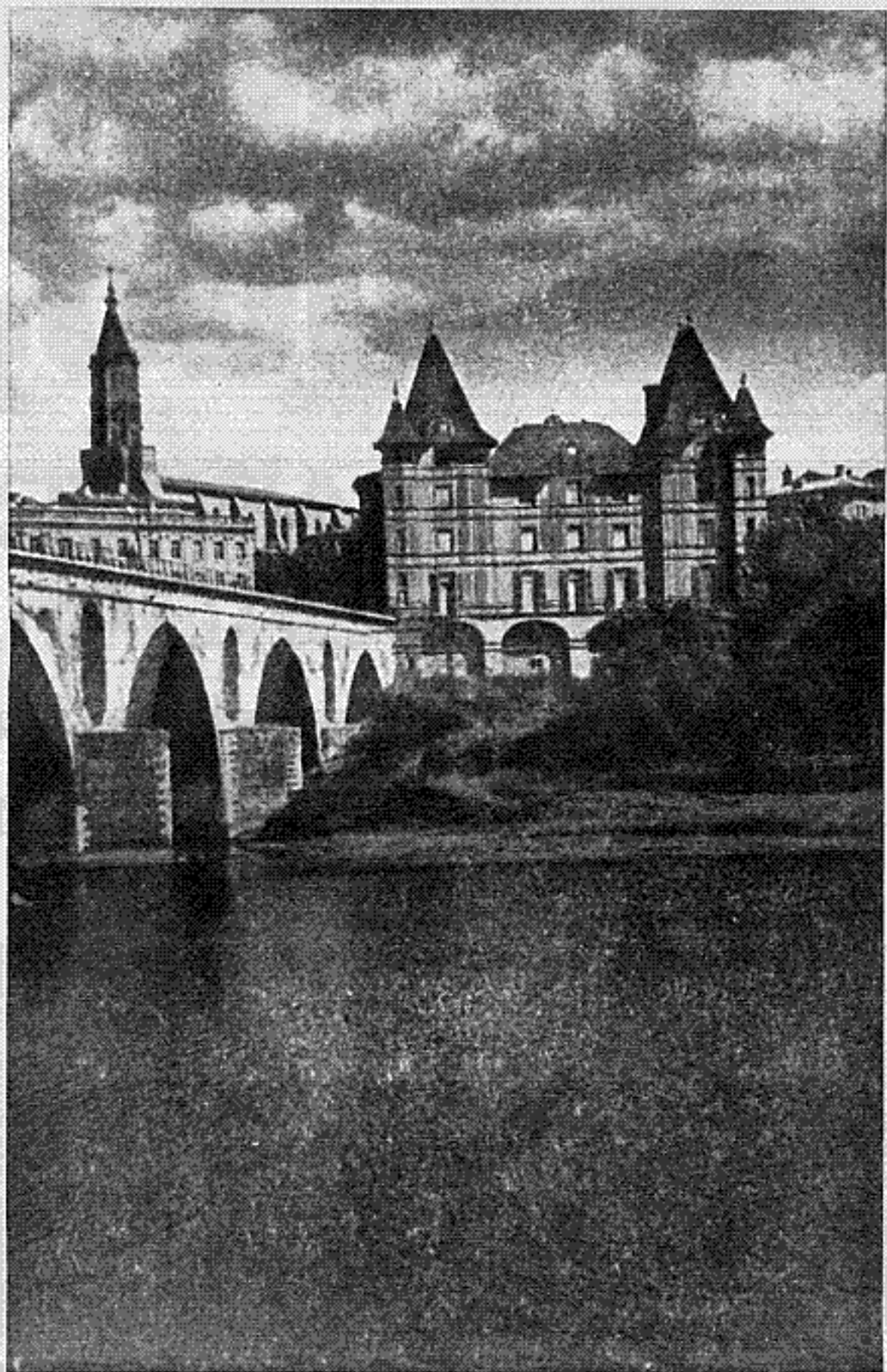
L'estació de Montauban es troba una mica allunyada del centre de la població i, després de deixar els afers a l'hotel, durant el trajecte la llum del dia anà esvaint-se i s'aproparen les ombres de la nit. Un fred lleuger es deixava sentir. Agafant el braç del Mestre, travessàrem el pont vell, del segle XIV, i ens plantàrem al davant del Museu Ingres, l'antic palau episcopal construït el 1659 damunt les restes d'un castell anglès del segle XIV, i que avui guarda els tresors d'art la major part dels quals foren llegats per Ingres a la seva ciutat natal. A l'esquerra teníem el gran monument de Bourdelle, dedicat als morts de la guerra de 1870.

Vam continuar passejant fins a l'església de Saint Jacques, començada el 1732-1774.

La plaça Nacional cridà fortament l'atenció del Mestre Fabra. Els porxos de rajola vermella, construïts per a substituir els antics de fusta, que foren destruïts dues vegades per un incendi, el 1614 i el 1649, són encara un dels indrets de la vila més pintorescos i més visitats.

Després, vam anar als carrers de Sant Lluís (el més cèntric i el més vell de tots, que fou la carretera romana de Tolosa a Cahors), de la República, les allées de Mortarieu i de Dupuy...

Aquell dia vam sopar tots dos en

El Pont Vell i el Museu Ingres, pel qual l'autor de l'article passejà amb el mestre

el restaurant «Au Chapon fin», enmig d'una conversa contínua, atractiva i cordial. En acabar, ens esperaven ja els amics Pèire Gardes i Georges Machicot, amb els quals vam passar la vetllada ocupats en problemes de lingüística i en altres temes propis de l'exili.

La pèrdua, a Montauban, del quadern on guardàvem les notes detallades de la visita del Mestre Pompeu Fabra, no ens permet avui de reproduir les seves paraules. Però el record de la seva presència amable durant una tarda i un ves-

pre, constitueixen un dels motius més autèntics de sincera satisfacció que hem conegut durant la nostra vida.

L'any següent, el 1946, el Mestre Fabra rebia el gran homenatge de tots nosaltres, i apareixia publicada a París la seva *Gramàtica Catalana*, de 94 pàgines, que era un extracte fet pel propi autor d'una *Gramàtica* més extensa, escrita en els anys d'allunyament però de treball constant i dedicació completa a la seva obra. □